

XVIII.yy. Müelliflerinden Ahmed Mürşîdî'nin
 “*Ahmediyye*” isimli eseri
 ve Osmanlı Toplumunun Kültürel Hayatına Etkileri

Osmanlı Devleti'nin 700. yılını kutlama programı çerçevesinde tertiplenmiş olan “Osmanlı Sempozyumu” ‘na, “*18.yüz-yıl Müelliflerinden Ahmed Mürşîdî'nin “Ahmediyye” isimli eseri ve Osmanlı Toplumunun Kültürel Hayatına Etkileri*” konulu bir tebliğ ile katılmış bulunuyorum. Tebliğimi üç ana başlık altında sunmaya çalışacağım :

1. *Ahmediyye'nin te'lif edildiği XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyâsî, kültürel ve ahlâkî duru-munun tesbiti.*
2. *Müellif Ahmed Mürşîdî ve meşhur eseri Ahmediyye'nin tanı-tımı.*
3. *Ahmediyye'nin 18. Yüzyıl Osmanlı toplumunun kültürel haya-tına etkileri hakkında kısa bir de-ğerlendirme.*

1. *AHMEDİYYE' NİN TE'LİF EDİLDİĞİ XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYÂSÎ, KÜLTÜREL VE AHLÂKÎ DURUMU-NUN TESBİTİ:*

Siyâsî Durumu:

XVIII.yy, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sarsıntıların giderek artmaya, dev-letin hızla toprak kaybetmeye başladığı; gerek idârî gerekse kültürel ve ahlâkî alanda top-lumda ciddî bir çözümlenin yaşandığı dönem “*Gerileme Dönemi*” olarak bilinmektedir. Gerileme Dönemi'nin başlangıcı olarak, Osmanlı Devleti'nin, XVII. yüzyılın sonlarında imzaladığı **Karlofça**¹ ve **İstanbul**² antlaşmalarıyla Avrupa'daki topraklarının bir kısmını bırakmak zorunda kalmış olması gösterilmektedir.

Devlet-i Aliyye'nin dışta hızla toprak kaybetmesine, içte ise isyanların çıkmasına bir türlü en-gel olamaması, girişilen ıslahatları istenilen sonuca ulaştıramamıştır. Devlet erkânı, bu olumsuzluklar karşısında çare-sizlikler içinde çırpınırken, Şeyhü'l-İslâm *Fey-zullah Efendi*'nin idam edilmesiyle sonuçlanan **Edirne Vakası** (1703)³, Lâle Devri'ni (1718-1730) kapatan **Patrona Halil isyanı** (1730), padişah III. Selim'in ölümüne yol açan **Kabakçı Mustafa isyanı** (1807) gibi olaylar, XVIII. yüzyıl Osmanlı yönetiminin için-de bulunduğu sıkıntıları göstermesi açısından

önemlidir. Takriben bir asır devam eden bu gerileme ve toprak kaybı, Devlet-i Aliyye'nin kaybedilen toprakları tekrar almaya yönelik tüm siyâsî gayretlerine rağmen, istenilen başarıya ulaşılamamış, 1792 **Yaş Antlaşması**⁴ ndan sonra Osmanlı Devletinde “*Dağılma Devri*” başlamıştır.

Osmanlı Devleti, bu geri-leme döneminde birçok konuda Avrupa'dan geri kaldığını anlamış, bu durumdan kurtulmak için çeşitli alanlarda ıslahatlara girişmiş, ülkede yeni müessese ve kurumlar tesis etmiştir. Örneğin, bu dönemde *Matbaa* gelmiş, *Kara mühendishânesi* açılmış, deniz subayı yetiştirilmek amacıyla *Deniz mühendishânesi* kurulmuş, orduda bölük, tabur, alay sıralamasına geçilmiş, mâli alanda bir takım yeni düzenlemeler yapılmış, yabancı ülkelerde elçilikler açılmış, kısaca hemen her alanda düzenlemelere ve yeniliklere gidilmiştir. Fakat bütün bu gayretlere rağmen, dağılma sürecine girmekten bir türlü kurtulamamıştır. 1792'da girdiği bu süreç, 1922'ye kadar sürmüştür.

Kültürel ve Ahlâkî Durumu:

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyâsî alandaki bu kötü durum, sosyal hayatta da kendini açık bir şekilde göstermiş, eğitim öğretim kurumları eski özelliklerini koruyamamaktadır; gerek **medrese**'lerde gerekse **enderun** da ciddi çözümler meydana gelmiş⁵, ilmî disiplin ve eğitim kalitesi düşmüştür. Kurumlar, gün geçtikçe önemini yitirmeye başlamıştır. Bu genel yapı, bir türlü topluma da yansımalar, ahlâkî planda çok önemli problemler doğurmuştur; yol kesme, soygun, rüşvet, iltimas ve başka yolsuzluklar alabildiğine yaygınlaşmış⁶, ahlâkî ve kültürel zaafiyetler, halk arasında hissedilir derecede görülmeye başlamıştır. Hatta bu ahlâkî zaafiyetler, o kadar artmıştır ki devlet görevlilerini de kapsayacak dereceye ulaşmıştır. Devlet görevlileri, çeşitli vesileleri bahâne ederek halka zulmetmeye başlamışlardır. Bu kötü gidişin farkında olan Osmanlı devlet erkânı, bunları önlemek için **ehl-i şer'** mensûbu şahıslar ile **ehl-i örf** sahibi kişilerin ıslâhına yönelik pek çok **adâletnâmeler** hazırlamış ve devlet görevlilerine, bu tip hareketlere tevessül etmelerini duyurmuştur.⁷ Devletin, halkı rahatlatarak bu tür, idârî tedbirlerinin yanısıra, örneklerine tarihimizde sıkça rastladığımız⁸ ve Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş aşamasından itibaren gördüğümüz, gerek devlet erkânını⁹, gerekse halkı¹⁰ eğitmede ciddi bir yere sahip olan, toplumun kültürel alt yapısını hazırlayan kültür – edebiyat çalışmalarının bu dönemde de devam ettiğini görmekteyiz. “Devletin siyâsî gücünü

iyiden iyiye kaybetmesine, mâlî, iktisâdî türlü sıkıntılar içinde zor bir devir geçirmesine karşın bilim ve kültür hayatıyla edebiyat, siyâsî çöküntüden pek fazla etkilenmemiş ve büyük bir sarsıntı geçirmemiştir. XVIII. yüzyıl edebiyâtı genel olarak XVII. yüzyılın devamı olarak gelişmesini sürdürmüş-tür.”¹¹ Devletin yükselmesine paralel olarak gelişen *divan edebiyatı*, **Lâle Devri** (1718-1730) şâirleriyle bu yüzyılda belki de son örneklerini verirken, halk arasında yaygınlaşmaya başlayan ahlâkî ve kültürel zaafiyetin önlemesinin, yanlışlıkların düzeltilmesinin gerektiğine inanan bir kısım müellifler, *risâ-leler*, *kıtaplar* ve *Pendnâmeler / Nasihatnâmeler* yazarak bu konuda toplumu aydınlatma gayreti içine girmişlerdir.

XVIII.yüzyıl Tekke şiirin-den bahsederken, merhum *Nihat Sâmî Banarlı* şu tesbitlerde bulunur :

“Umûmî bir duraklama ve gerileme içinde bulunan imparatorluğun bu asırda Tasavvuf Edebiyatı sahasında (Şeyh Gâlib gibi büyük bir Divan şairi istisnâ edilirse) eski şâheserler verilemez olmuştur. Daha çok halk kültürüne seslenen bazı tarikat şeyhlerinin çok tanınmış eserleri bile, bu asırda ancak eski bilgi ve akîdeleri tekrarlayan, popüler birer hamle durumundadırlar.

İstanbul, Bursa, İzmir vb. tarikat çevrelerinde **Yunus**'tan beri devam edip gelen **ilâhî** an'anesinin bir takım şeyh-şâirleri yetişmekle beraber, asrın daha büyük şöhretleri Diyarbakır gibi, Erzurum gibi, Anadolu'nun tarikatlere bütün varlıklarıyla bağlı iman kütlelerinin bulunduğu yerlerde yetişmiştir.

Bu asırda, Bursalı Şeyh İsmâil Hakkı, Edirne'de Gülşenî Dergâhı şeyhi Sezâî, Keşanlı Şeyh Zâtî, Üsküdarlı Şeyh Zekâî, vb. şeyh-şairler arasında en tanınmış ve hayatları ve eserleri etrafında menkıbeler teşekkül etmiş iki mühim isim: **Diyarbakır'lı Ahmed Mürşidî** ile, Erzurumlu İsmâil Hakkı'dır”.¹²

Burada Tebliğimize konu olan Ahmed Mürşidî üzerinde duralım.

2. MÜELLİF AHMED MÜRŞİDİ VE MEŞHUR ESERİ “AHMEDİYYE” ’NİN TANITIMI

Tebliğimizin konusu, Türk-İslam kültür tarihinde, ahlâkî –dînî literatür içinde yer alan ve Türkçe yazılmış edebî eserlerden, *pendnâme / nasihatnâme* türünde manzum olarak kaleme alınmış ve müellifine nisbetle “**Ahme-diyye**” isimiyle şöhret bulmuş Ahmed Mürşidî'nin “**Pendnâ-me**”sidir. Eser, 18. Yüzyıl Tekke şiirinin güzel örneklerinden birini teşkil eder. Halk arasında son derece büyük îtibar görmüş, soh-bet

meclislerinin vazgeçilmez kitabı olmuş ve bu sebeple de en ücrâ yerleşim merkezlerine kadar yayılmış bir dînî-ahlâkî kitaptır.

Ahmed Mürşidî Efendi Kimdir? (1688 -1760)

Ahmed Mürşidî, 1688’de Diyarbakır’da doğmuştur. Babası Osman Ağa’dır. Küçük yaşta ye-tim kalmış, buna rağmen okumaya devam etmiştir. Birecikli şeyh Ebû Bekir Efendiden tasavvuf yolunu öğrenmiş, tahsilinin sonunda on-dan hilâfet almıştır. Uşşâkî¹³ şeyhlerinden olan Ahmed-i Mürşidî, Diyarbakır’da pek çok talebe yetiştirmiş, insanlara doğru yolu göstermek için vâzu nasihatta bulunmuş, devrinde, çevresinde derin mânevî tesir uyandırmış din ve tasavvuf şâiridir. Hacca gitmiş, iki defa evlenmiş; hayatının sonunda *Alıpınarı* köyüne göç etmiş ve orada (1174/1760) tarihinde vefat etmiştir.¹⁴ Alıpınarı Mezarlığında medfundur. Yörede yaygın bilgiye göre Ahmed Mürşidî kendisi önceleri Bağdat’ta oturmakta iken daha sonra bir kedi yüzünden evini terketmiş, Diyarbakır’a yerleşmiştir. Fakat bunun ne zaman olduğu bilinmemektedir. Kaynaklarda Ahmed Mürşidî’nin Bağdatta oturduğu ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak Diyarbakır’dan Alıpınarı köyüne kedi meselesinden dolayı göç ettiği bilinmektedir.

Bugün Diyarbakır’ın banliyösü içinde, Alıpınarı köyünde, köy mezarlığında medfun olan Ahmed Mürşidî’nin kabri, yakın zamana kadar pek bilinmiyordu. Köy sâkinlerinden ve halen ha-yatta olan Hacı Mehmet Nur isimli şahsın verdiği bilgiye göre, Ahmed Mürşidî’nin kabrini, Diyarbakır çevresinde Seydâ Hacı İbrahim Efendi veya Seydâ Baba diye bilinen ve 1952 yılında vefat etmiş olan zât, bir cenâze defni sırasında göstermiş, bu kabrin Ahmed Mürşidî’nin kabri olduğunu belirterek üzerindeki taş yığınlarını temizletmiştir. Hatta bu sırada, onun Bağdat’tan Diyarbakır’a göç etmesine sebep olan meşhur kedi menkıbesini de anlatmıştır. Nite-kim *Nihat Sâmî Banarlı* da zikrettiği bu kedi menkıbesi şöyledir :

Hacı Mehmet Nur şöyle anlatıyor: “ Seydâ baba bizleri yanına çağırarak -biz o zaman gençtik- üzerinde taş yığınları bulunan bir kabri gösterdi ve: “kabrini üstündeki bu taşları atın dedi” dedi. Biz de attık ve mezar tamamen ortaya çıktı. Sonra Seydâ baba : “Bu mezar, Şeyh Ahmed Mürşidî’nin mezarıdır. Ah-mediyye adlı bir kitap yazmıştır. Kendisi Bağdat’ta kalırdı. Bir kedisi vardı. Kedi onu çok rahatsız etmiş, o da kediye bir şey yapmak istememiş ve kendisi evini terkederek Diyarbakır’a gelip yerleşmişti. İki ay sonra bakmış ki, kedisi Diyarbakır’daki evine gelmiştir. Kediyi tekrar Bağdat’a göndermek ister. Kediyi yakalar, boynuna: “*Bu kedi benim kedimdir,*

bana isyan etmiştir, onu Bağdat'a sürgüne gönderiyorum. Lütfen bırakmayın" yazısını takarak, o zaman Dicle nehri üzerinde ulaşım yapan ve **Kelekçi** ta-bir edilen nakliyecilere teslim eder. Ellerinden kaçan kedi, Diyarbakır-Mardin kapısında o zamanın vali-siyle karşılaşır. Vâli kedinin yakalanmasını emir buyurur ve yakalanır. Kedinin boynundaki yazıyı okur, o da altına şunu yazar: *Ey şeyhim, onu, ceza olarak sürgüne göndermişsin, biz de ona af çıkardık, tekrar kabul buyur-manızı rica ederim. Selam ve saygılarımı sunarım.*" Bir müddet sonra kedi tekrar şeyhin yanına döner. Ahmed Mürşîd, vâlinin bu yazısını görünce kediye bir şey yapmaz ve kedi artık şeyhin yanında kalır" dedi.

Alıpınarı köy mezarlığın-da bulunan bu kabir, etrafı taşlarla çevrilmiş, üstündeki taş yığınları temizlenmiş vaziyette, o ha-liyle dururken, üç yıl kadar önce **Hacı Abdülkadir** isimli bir vatandaş tarafından üzerine ufak yeşil renkli kubbeli bir türbe yaptırılmıştır. Halk tarafından ziyaret edilmektedir.¹⁵ Ahmed-i Mürşîdî, **Pendnâme**'sinde, ken-disinin Diyarbakırlı olduğunu ve yetim büyüdüğünü şöyle açıklar :

***Muvahhid kullarından Ahmedî'dir
Diyarbakır şehri âdemîdir***¹⁶

***Ahmedî mâsum iken oldun yetîm
Âk olan ihvân îşîne ol elîm***¹⁷

***Birecik şehrinde ol şeyhim Bekir
Söyledi gördüm bu işi ol emir***¹⁸

Eserleri :

Müellifin bilinen eserleri :

- 1.Ahmediyye-Pendnâme
 - 2.Yusuf ile Züleyha¹⁹
 - 3.Mevlîd-i Nebî²⁰
 - 4.Vilâdet-i humâyûn risâlet penâhi
- Ahmediyye'den başka diğer üç eser de yazmadır²¹.

AHMEDİYYE (=Kitâb-ı Pend-i Ahmedîyye) :

Ahmedîyye, Hz. Peygamber'in hayatından bahseden manzum nasihat kitaplarına verilen addır. Halk arasında yaygın bu tür kitaplar içinde dört tanesi özellikle ün kazanmıştır. Bunlar :

1. Bayramiyye tarikatine mensup Mahmud ibn Mehmed (XIV. asır)' in ***Mahmûdiye*** olarak tanınan eseri.
2. Yazıcızâde Mehmed Efendi'nin (XV. asır) ***Muham-mediyye***'si.
3. Ünlü mesnevî şârihi Hamdullah Hamdi'nin (XV. asır) Yazıcızâde'ninkine nazire olan ***Ahmedîyye***'si,
4. Diyarbakır'lı Ahmed Mürşidî (XVIII. Asır) tarafından yazılmış olan ***Ahmedîyye-Pendnâme*** (1689-1761).

Hz. Peygamber'in hayatından bahseden bu dört manzum nasihat kitabı içinde en yaygın olanı, yanlışlıkla Ahmed Bîcan'a (XV. asır) isnâd edilen Ahmed Mürşidî'nin *Ahmedîyye*'sidir. Ve bir manada asıl ***Ahmedîyye*** bu-dur.²² Ne var ki onun Ahmed-i Bîcan'a ait olduğu yaygın bir kanaat halindedir. Nitekim, *Âmil Çelebioğlu ve Kemal Eraslan*, müştereken yazdıkları, İslam An-siklopedisinin "Yazıcıoğlu Meh-med" maddesinde, bu yanlışlığa işaret ederek şöyle demektedirler : "*Uzunçarşılı'nın (Osmanlı Tarihi, I, 528) Ahmed Bîcan'a atfettiği Ahmedîyye adlı eser, aslında XVIII. Yüzyıl şâirlerinden Diyarbekirli Ahmed Mürşîd (1760)'e aittir.*"²³ Bu yanlışlığa sebebiyet veren şey, *Ahmedîyye*'yi nesir haline getirerek şerheden Melih Yuluğ'un, verdiği bil-giye göre, bu eserin, Ahmed-i Bî-can'a nisbet edilmesi 1290/1874 tarihli taş basması nüshasının sonunda verilen bilgiden kaynaklanmaktadır".

Halk arasında pek meşhur olan bu eser, ***mesnevî***²⁴ türünde yazılmış bir ***pendnâme***²⁵dir. Yani öğüt ve nasihat kitabıdır. (1159/1746)'da yazılmıştır.²⁶ Bazı kaynaklarda²⁷ eserin, eski harflerle ilk defa (1303/1887)' de basılmış (taş baskı) olduğu belirtiliyor ise de, yukarıda da temas ettiğimiz gibi, *Ahmedîyye*'yi nesir haline getirerek şerheden Melih Yuluğ'un, bu konuda verdiği bilgiyi²⁸ dikkate alır isek, eserin ilk baskısının daha önceki tarihlerde yapılmış olabileceği akla gelmektedir. Gerek ilk baskısında, gerekse daha sonraki baskılarında okuma kolaylığı sağlamak için harekeli hurûfât kullanılmıştır. Latin harfleriyle de basılan eserin, *M. Fâruk Görtunca* tarafın-

dan hazırlanan basımı(1973, İst) eserin ruhuna daha uygundur. Eser üzerinde muhtelif çalışmalar yapılmaktadır. *Emel Alemdar* tarafından bir tez hazırlanmıştır.²⁹ Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ayrıca *Ahmediyye Şerhi* ismi ile Melih Yuluğ tarafından nesir haline getirilerek şerh edilmiştir.³⁰ Pek çok baskısı yapılmış olan *Ahmediyye*'nin incelemeye esas aldığımız nüshası, (1309/1892) tarihli Dersaâdet neşridir.

Müellif Ahmed mürşidî, Pendnâmesi'nin (Ahmediyye'si-ni) yazılış sebebini, kendisine nasihat içerikli on sekiz hikaye nakleden mürîdinin *pend*'ine nazîre olarak kaleme aldığını açıklar :

***Mürîdî dîdî bir pend ibtidâdan
Ki on sekiz hikâyeye aldım ondan***

***Görünce ânı geldi bu hakîre,
Nasîb olsa buna kılsam nazîre***

***Diledim hâlıkımdan etti ihsân
Bunun nazmını kıldı bana âsân***

***Vesîle oldu bu nazma ol âdem
Ânı mağfûr ede Hallâk-ı âlem***³¹

Ancak müellif, eserin hiç-bir yerinde, kendisinin bu kitabı yazmasına sebep olan mürîdin kimliği hakkında bilgi vermez. Girişte, eserin özelliği hakkında bilgi vererek onu" *her derde devâ olan bir mâcun, kalbi temizleyen bir sâbun olup, ayet ve hadislerden haber vererek şu âleme kalp hastalıklarını tanıtan bir mürşîd olması için yazdığını, daha sonra bunun faydasını âhirette ümit ettiğini , bu kitabın halk içinde rağbet görmesini arzuladığını*" dilemekte ve bu girişi bir dua ile bitirmektedir. Müellifin güzel bir üslûp içinde anlattığı bu dileklerini önemine binâen burada zikretmek istiyoruz:³²

***Ahmedî geldin fenâ gülzârına
Bir tabîb dükkânı aç bâzârına***

***Her devâlardan bir mâcun kıl
Kalbi ârı eyleyen bir sâbûn kıl***

*Ol devâdan her kim yürüde
Nerm edüp³³ kalbi ânınla ârıda*

*Nazmile âyâtu ehâdisten haber
Söyle pendi kalbe eyleye eser*

.....

*Sen gidersen bunu ihvâna vedâ
Eyle bundan kesb oluna intifâ*

*Rabbin Ekremdir seni komaz tehi³⁴
Ol kesb ile hissemend eder seni*

*Merğûb eyle Yâ Rab bu kitabı
Kabul eyle Kerîma ver sevâbı*

.....

*Fâtihayla kim bizi yâd eyleye
Hâlıkı, nârından âzad eyleye*

*Ver salavat başla söze Ahmedî
Dâstânın³⁵ bula dilde Sermedî³⁶*

Ahmediyye'nin Özellikleri :

Eser, mesnevî türünde ya-zılmış bir nasihat kitabıdır. Toplam(8761) beyitten ibaret-tir.³⁷ Vezni, *aruz vezni* olup iki ayrı ölçü kullanmıştır. Bu ölçülerden biri, **bahri hezeç** olup

Mefâîlün / Mefâîlün / Feûlün ölçüsüdür.

Diğeri ise, **bahr-ı remel** olup:

Fâîlâtün / Fâîlâtün / Fâîlün ölçüsüdür.

XV. asır Türkçesine bağlı kalınmıştır. Vezin bakımından yer yer aksamalar dikkat çeker.

Eser, önce tevhid ve dua ile başlamakta, sonra eserin yazılış gayesi belirtilerek daha sonra müstakil başlıklar altında seçilen konular işlenmektedir. İslâm Dini ile ilgili

hemen her konuya temas eden, bir tasavvufî ahlak kitabıdır. Her ne kadar bazı kaynaklarda³⁸ eser hakkında “...*bu daha çok Türkçe manzum bir fıkıh kitabıdır*” deniliyor ise de, incelendiğinde eserin, fikhî konulara da temas etmekle birlikte, tamamen hikmet ve ahlâk ağırlıklı olduğu görülmektedir. Eserde işlenen hemen her konuda “ ideal bir müslüman, iyi bir kul olmak için, İslâmî ahlâk ve âdaba davet etmek, dine aykırı davranış ve tutumlardan uzak durmak, hayata ibret nazarıyla bakmak, kendini ve Rabbini unutmamak” gibi dînî-ahlâkî hususlara, özellikle vurgu yapılmaktadır. Muhteviyâtı îtibârıyla belli ana başlıklar altında toplam (84) konu işlenmiştir.

Yazıcıoğlu Mehmed’in *Muhammediyye* isimli eserinin, gerek beyit beyit kafiyeli oluşu, gerekse anlatımdaki sâdelik ve muhtevâsı ile tesiri, Ahmed Mürşidî’nin *Ahmediyye*’sinde hisse-dilmektedir. Konuların işlenişi, belli bir metod çerçevesinde olma-yıp tamamen serbest olarak ele alınmıştır. Çok kere konuya gi-rerken “Ey Ahmed !”, “Ahmedî !” şeklinde kendisini muhatap ala-rak, alınması gereken derse karşı dikkat çekmekte, daha sonra yeri geldikçe ayetler, hadisler, hik-metli sözler ve kıssalar zikretmek suretiyle konuyu işlemektedir. Bazen de doğrudan bir kıssayı anlatarak sonunda alınması gereken dersin ne olduğunu açıklamaktadır. Kıssa anlatımı olduk-ça fazla yer işgal etmektedir. Bu da anlatılan konuların bir taraftan iyi anlaşılır hale gelmesini diğer taraftan kalıcılığını, hemen unutulmamasını sağlamaktadır. *Ahmediyye*’nin halk tarafından çok fazla beğenilip okunmasında bu uslûbun da önemi büyüktür. *Nihat Sâmi Banarlı* bu tesbiti şöyle yapar : “Bu eserin, tarlalarından dönen köylülere, geceleri hocalar tarafından okunduğu ve göz yaşlarıyla karşılandığı bilinir. Halk kendilerine iyiliğin faziletlerini, kötülüğün dünyada ve âhiretteki acı ve hazin neticelerini söyleyen bu manzum öğütleri dinler, iç-lerinden temizlendiklerini duyar ve ifâde ederlerdi. ***Bununla beraber Pendnâme’de yer yer taassuba kaçan ve öteden beri İslâm aydınlarınca, şikâyet mevzuu olan vâizlerin uslûbuna benzer söyleyişler de vardır.***”³⁹

Eser, müellifin “*Tarihi kitâ-bı Ahmediyye*” başlığı altında 38 beyitten meydana gelen bir hâtîme duası ve hasbelkader vâki olabilecek hatalardan dolayı oku-yuculardan affını istirhamı ile son bulmaktadır. Bu hâtîme ile ilgili birkaç satır şöyledir:

*Tamam oldu kitâb elhamdülillah
Hüdâ avniyle kıldım bunu billah*

*Kerîmâ lütfa muhtâcem nisâr et
Eğer vâr ise noksânım sitâr et*

*Temennâ eyledim sizden şifâlar
Kulûb emrâzına yazdım devâlar*

*Ki derc ettim bu dükkânı tabîbe
İre bundan eser kalbî lebîbe*

.....

*Kim kılûrsa iş bu pende itibâr
Vâr ise noksânımız kula sitâr*

*Hak Teâlâ aybını mestûr ide
Râhatı dâreynile mesrûr ide*

*Avnı Hakkıyla kelâm oldu temâm
Ol habîbin rûhuna yüz bin selâm*

*Olsun âline ve hem ashâbına
Tâbiîn ensârı hem ahabbına*

*Râzı olsun ümmetinden ol Muîn
Rahmetullahi aleyhim ecmaîn*

*Fâtihayla kim bizî yâd eyleye
Hâlûkı nârından âzâd eyleye⁴⁰*

3. AHMEDİYYE' NİN 18. YÜZYIL OSMANLI TOPLUMUNUN KÜLTÜ-REL HAYATINA ETKİLERİ HAKKINDA KISA BİR DEĞERLEN-DİRME.

Ahmediyye'nin XVIII. Yüzyıl Osmanlı toplumunun kültürel hayatına etkileri, daha çok, seçtiği konu başlıkları ile doğrudan ilgilidir. Zira yukarıda da zikredildiği gibi, XVIII. Yüzyıl, Osmanlı Devleti açısından idâ-rede olduğu kadar toplumsal hayatta da hızlı bir çözülmenin görüldüğü asırdır. Müellif Ahmed Mürşidî, her ne kadar bir tekke şâiri olması hasebiyle tasavvuf geleneğinin kendisine kazandırdığı uslûp içinde bireyi esas almış ve onun ahlâkî güzelliklerle donanması, Allah'a itaat eden iyi bir kul olması için dikkat etmesi gereken hususlara işâret etmiş ise de, aslında onun yaptığı, toplumsal bir yara haline gelen ahlâkî çöküşün tedâvî edilmesine yönelik bir çalışmadır. Eserin muhtevasına bakıldığında bunu görmek mümkündür. Dünya sevgisi, komşu hakkı, hırs ve tamah, cimrilik, fitne ve fesat, haset, kibir, haram yiyenler, zekat vermeyenler, alış verişe hile karıştıranlar, yalan yere şahitlik edenler, zina edenler, halka acı söz söyleyenler, haksız yere adam öldürenler, yetim malı yiyenler gibi pek çok konuları ele alarak, âdetâ dönemin sosyal yara-sına parmak basmıştır.

Ahmed Mürşidî, toplumda görülen bazı yanlış uygulamalara da dikkat çekmektedir. Bu yanlış uygulamaların başında XVII. Yüz-yılda Osmanlı toplumuna giren ve halkın arasında yayılmaya başlayan tütün içilmesi adeti gelmektedir. Gerek hoş olmayan kokusu, gerekse zararının çok olması dikkate alınarak ulemâ sınıfı tarafından tepkiyle karşılanan ve özellikle kadızâdelililerce⁴¹ haramlığı ilan edilen bu âdet, IV. Murat döneminde mey-dana gelen büyük İstanbul yangınına sebebiyet veren bir âmil olarak belirlenerek tütün içilmesi yasaklanmıştı(16 Eylül 1633). İşte müellifimiz Ahmed Mürşidî de diğer ulemâ gibi, o da aynı kanaatte olması sebebiyle Osmanlı toplum hayatına yeni girmiş olan ve hızla yayılmaya başlayan **tütün içme** alışkanlığına karşı, onun, şeytanın müslüman topluluklar için ihdâs ettiği kötü bir bid'at olduğunu, ve bundan vazgeçilmesi ve tevbe edilmesi gerektiğini ifâde ederek bunu şöyle dile getirir:

Ey zamâne halkı nola hâlimiz

Dîvân-ı Bârî'de ahvâlimiz

Şimdi halkımız duhân yârıdır

Gece gündüz sevdiği yârânıdır

*Bûs edip ağzını emdiği dühân
Yarın üstüne gelip ola duman*

*Haşrolursun ânınla bilmiş ol
Böyle buyurdu hadîsile Rasûl*

.....
*Bu hadisi anladınsa yâ ahî
Tütüne şüphe eder misin dahî*

*Ülfetin vardır muhîb olmuş sana
İçmeyince bakmazsın evlâdına*

*Yâhut nefsin yâr edinmiş kendine
Ol seni almış duhanın bendine*

.....
*Nefsi âdem gelmişen dünyaya tam
Uyma şeytan işine bulunma ham*

*Bir işin ki mûcidi şeytan ola
Ol laîn âdemiye düşman ola*

*Andan iyilik umulur mu âdeme
Âdemiyyi iletür cehenneme*

.....
*Hakkına yoktur deyû âyet hadis
Sen bu ahvâle dahî olma harîs*

*Ol Habîb-i Ekrem zamanında duhân
Olmadı ki ola hakkına beyan*

*Bulmadım aslâ tarîk iyiliğine
Var edillemez ânın kemliğine*

.....
Ahmedî sen tevbe eyle tütüne

İtibar etme Şeyâtîn otuna

.....
Rabbı Kâbe hakkı bilürsen dühân
Her dü âlem nef'i yok illâ ziyan

.....
Münsif ol darılma akvâlîme
Acırım billah için ihvânıma ⁴²

Ahmed Mürşidî, iyi bir mederese eğitimi görmüş olması hasebiyle, hurâfelerden arınmış, şerîate uygun bir tarîkat anlayışını benimser ve onu şiddetle savunur. Bu konuda insanların dikkatli olmaları gerektiğini söyler. Onun bu sözlerini nesre çevirerek söylersek şöyledir :

“Ey Ahmed, sen şerîat yolunda sâbit ol. Özünü ol kayıtle mukayyet görüp ona bağlan. Vâkıa Hakk’a yarar bir iş ve sözün yoktur. Belki Hak Teâlâ’nın velîlerine “evet” demekle Cenâb-ı Hakk’ın rahmet nazarını üzerine çekersin. Ancak şunu da unutma ki, onların içinde ne garip ve olumsuz işler yapan çoktur. Bunlar birçok din kardeşimizin zihnini bulandırır. Ey Ahmed, işte bunları söyle ki, biz gerçek velî ile mukallidini bilelim, ayırddelim. Hakiki kerâmet ehlini seçip, kerâmet taslayan taklitçilerden kaçalım.”⁴³

Müellif, Ahmediyye’inde *cifr ilmi*,⁴⁴ sihir ilmi⁴⁵ ve *simyâ ilmi*⁴⁶ diye attığı başlıklar altında bu konularda bilgi vermekte ve yapılan bir takım yanlışlıkları da açıklamaktadır.

Cifr ilmi hakkında şöyle der :

“Bu ne sihir ne kerâmet değildir. Esasen bileni de azdır. Onu bilmek büyük bir mârifete mütevakkıftır. Bakarsan bu ilmi bildiğini iddia edenler, Mısır’da, İstanbul’da çoktur. Ancak işin hakikatini arar isen, halk da bilir ki, bunun aslı yoktur. Her ilim ve fen gibi, bu fen de ehliyet ister. Ehli olursa revaç bulur, hürmet görür. Bu fenni bilmeyenler onu kerâmet sanırlar. Halbuki kerâmet sahibi olmak başka şey, ilmi cifr bilmek başka şeydir. Biri takvâ ve ibâdet ister, ilmi cifr ise, üstattan öğrenilmek ister.”⁴⁷

Simyâ ilmi hakkında, bunun bir Allah vergisi olduğunu, kötülük ve habislikle simyâ ilminin sırrına erilemeyeceğini, iyi işler yapmakla meydana geleceği, aslâ

kerâmet ve hayâlat nevinden olmadığını, ancak çok çalışmakla Allah'ın kendisine bahşedeceği bir ilim olduğunu belirtmektedir.⁴⁸

Sihir hakkında ise, “Sihir kötü kimseden zuhur eder. Bunu yapan kâfir, fâsık yahut alçaktır. Büyük günahlardan olup, o murdara ihtiyaç hisseden, şeytanı baştacı etmiş olur. Bu zavallı Hak yolunu sapıtmış zavallılardan olur, o rüsvaylığa düşen kul, kâfir olur.” der.⁴⁹

Ahmed Mürşidî Efendi'nin bu şekilde toplumda yaygın olan bazı yanlış uygulamaların düzeltilmesi, insanların bireysel olarak bir ruh temizliğine sahip olması böylece dünya ve âhiret saâdetine ermenin yollarını ihtivâ eden nasihatnâmesi (Pend-nâme), konuların câzipliği, dilinin sâdeliği ve hepsinden önemlisi yaptığı nasihatlerindeki içtenliği onun bu eserinin halkın gönlünde yeretmesine, bir başucu kitabı olma hüviyyetine sahip olmasına sebep olmuştur. O kadar ki, halk tarafından böyle bir kabullenişin mevcûdiyeti, onu uzun ömürlü kılmış, etkisi ve şöhreti yazıldığı asrı aşarak günümüze kadar intikal etmiştir. Eğer, günümüzde toplumumuzun orta yaşlıları arasında hemen herkesin Ahmediyye'yi duyduğunu pek çoğunun okuduğunu veya Ahmediyye'den nakledilmiş bir kıssayı hatırladığını söylersek mübâlağa etmiş olmayız. Ancak bütün bunların yanında ele aldığı konuları işleyişi sırasında ***seçtiği hadislerin sıhhati hakkında pek titiz davranmamış olması, isrâilî rivâyetlere çokca yer vermesi de, Ahmediyye'nin ilim erbâbı arasında şöhretini düşüren ilmî eksikliklerdir. Bu yönüyle Ahmediyye ehl-i ilim arasında îtabar görmemektedir. Fakat bütün bunlara rağmen. Ahmediyye, tamamen halka yönelik, tasavvufî-ahlâk kitabıdır. Halk üzerindeki etkisi büyüktür.***

Bizim bu bağlamda teklifimiz toplumumuzun ***geleneksel İslâm anlayışında*** yeri büyük olan Ahmediyye ve Ahmediyye muhtevâlî eserlerin -gerek nazım gerekse nesir- ele alınarak günümüz ilmî metodlarını da kullanmak suretiyle yeniden tertîb ve dizayn edilip gerekli değerlendirilmeleri yapılarak hal-kıımızın istifâdesine sunulması yararlı olacaktır. İletişimin ve etkileşimin çok fazla olduğu günümüzde, kültürel değer-lerimizin birer taşıyıcısı durumunda olan bu nevi eserlerin kütüphâne raflarından indirilip ger-çek fonksiyonlarını icrâ etmelerine zemin hazırlanmalıdır.

DİPNOTLAR:

¹ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın **II. Viyana** kuşatması sırasında, papa'nın destek ve teşvikiyle Avusturya'yı desteklemek için Lehistan, Rusya ve Venedik'in katılımıyla oluşturulan *Kutsal ittifak(1684)* sonucu Osmanlı Devleti **II.Viyana'da** yenilmiştir. Bunun sonucu, **Budin** düşmüş, Venedikler **Mora** ve **Dalmaçya** kıyılarına çıkmışlar, kısa bir müddet sonra da Ruslar, Çar I.Petro (Deli Petro) komutasında Azak kalesine girmişlerdi(1696). Padişah II.Mustafa'nın Avusturya üzerine yaptığı üçüncü bir seferde **Zenta** denilen yerde büyük yenilgiye uğraması (1697) sonucu Osmanlı Devleti hayli yorgun düşmüştü. İngiltere ve Flemenkler'in de araya girmesiyle Osmanlı Devleti ile *Kutsal İttifaka* mensup devletlerin delegeleri arasında günlerce süren görüşmelerden sonra Macaristan'da Karlofça kasabasında (1699) yılında **Karlofça Antlaşması** imzalanmıştır.

Bu antlaşmaya göre :

- a)Temeşvar ilinden başka bütün Macaristan ve Erdel Avusturya'ya verildi.
- b)Podolya ve Ukrayna'yı Lehistan aldı
- c)Mora yarımadasıyla Dalmaçya kıyıları Venedik'e bırakıldı.
- d)Antlaşma 25 yıl sürecek ve Avusturya'nın kefilliği altında bulunacaktı.(Mefhum olarak özetle: bkz. Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, IV,414-418, Ötüken neşriyat, İstanbul, 1994)

2

Karlofça antlaşması sırasında müzakerelere katılan fakat yetkisi olmadığı için antlaşmaya imza koymamış olan Rusya, bir müddet sonra elçilerini İstanbul'a göndermiş (1700) yılında Ruslarla da **İstanbul Antlaşması** imzalanmıştır. Bu antlaşma gereği, **Azak** kalesi ve çevresindeki hisarlar Rusya'ya verilmiştir.

³ Şeyhülislam Feyzullah Efendinin **Edirne Vak'ası** sonucu idam ediliş sebebi, onun belli başlı makamları oğullarına ve müntesiplerine inhisar ettirdiği gibi, büyük oğlu Fethullah Efendi hakkında , kendisinden sonra bilfiil Şeyhülislam olması için bir de hattı Humâyûn isdâr ettirmiş olmasının, ilmiye sınıfı arasında ortaya çıkardığı huzursuzluk ile , padişah II. Mustafa'nın Edirne'deki ikâmetinin uzaması, İstanbul'un siyâsî ve iktisâdî bakımdan ikinci plana düşmesi endişesi ve padişahın bu Edirne ikâmetinin uzamasında da Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tesirinin olduğu inancı; bir rivayete göre de sadrazam Râmi Mehmet Paşa'nın tahrikleri isyanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.(bkz. Yılmaz Öztuna, Büyük Osmanlı Tarihi, IV,433-443, Ötüken neşriyat, İstanbul, 1994; Başlangıçtan Günümüze Büyük İslam Tarihi, XI, 109-111; Baykal,Bekir Sıtkı, "*Râmi Mehmed Paşa*" mad., *İ.A*, IX, 623 ; Köprülü, O, Fuat., "*Feyzullah Efendi*" mad., *İ.A*, IV, 593; Orhonlu, Cengiz, "*Mustafa II.*" Mad., *İ.A*, VIII, 695)

4

1787 yılında Osmanlı Devleti'nin Kırım'ı yeniden ele geçirmek üzere Rusya'ya savaş ilan etmesiyle başlayan 1787-1791,1792 Osmanlı-Rusya, Avusturya savaşı, dört yıl sürmüş ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle sona ermiştir. 10 Ocak 1792 tarihinde **Yaş Antlaşması** imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Kırım'ın Rusya'ya ait olduğu kabul edilmiştir.

⁵ İşpirli, Mehmet, "*Enderun*" mad. *DİA*, XI, 185-187

⁶ Özkaya , Yücel, "XVIII. Yy.'da Çıkarılan Adâletnâmeler'e Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Belleten*, c.XXXVIII, no: 151, Temmuz, 1974 s. 445

⁷ bkz. Adı geçen makale.

⁸ İslâmî temele dayanan ahlâk ve âdab kâidelerini veciz ifâdelerle dile getirerek, insanlara ve bilhassa genç nesillere öğüt vermek amacı ile kaleme alınan eserler çoğunlukla *nasihatnâme*, *pendnâme* gibi adlar almıştır. Türk edebiyatında öğüt verme amacıyla söz söyleme geleneği, oldukça eski tarihlere kadar iner. Doğruyu, iyiyi ve faydalıyı göstermek için söylenmiş atasözleri, başlangıcından beri edebiyatımızda didaktik unsurların ve öğüt verme geleneğinin en önemli göstergesidir. Kalıplaşmış şekilleri olan, bazen yarı manzum diyebileceğimiz atasözleri, manzum nasihatnâmelerin ilk örnekleri sayılabilir. Başlangıçta şifâhî olan bu nevi irşâd ve yol göstermeler, sonraları yazılı edebiyat halinde de kendini göstermiş, *Kutadgu bilig*, *Atabetü'l-hakâyik* gibi eserler, veya Ahmed Yesevî'nin hikmetleri bu geleneği devam ettirmişlerdir. Bir kısım nasihatnâmelere, *pendnâme* adının verilmesi, Ferîdüddîn Attar'ın aynı addaki eserinden dolayıdır. Yıllar boyu doğu İslâm ülkelerinde geniş ve derin bir ilgi ile okunan bu eser, tasavvufî görüş ile İslâm ahlâkını geniş kitlelere ulaştırıp yayma konusunda büyük bir rol oynamıştır. Daha sonra bu yolda verilen eserlere örneklik etmiştir.(*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "*Pendnâmeler*" mad. VII,241)

⁹ Meselâ, Kâtip Çelebi'nin "*Düstûru'l-amel li-islâhi'l-halel*" isimli eseri, kendisinin 1652-53 yılında devlet bütçesinde gelirin az,masrafın çok olmasının sebeplerini araştırmak üzere hazırladığı bir eserdir. Koçi bey'in, (1631)'de IV. Murad'a takdim ettiği meşhur *Risâle*'si de bu türdendir. Koçi bey bu risâlesinde, "Osmanlı Devleti'nin gerileme ve zayıflama sebeplerini, Kanûnî Sultan Süleyman zamanına kadar götürmekte, fakat bu devirde, devlet kuvvetli olduğundan, vaziyetin meydana çıkmadığını, ancak III. Murad zamanında belirmediğini yazmaktadır.(...)Bilhassa IV. Murad gibi genç, siyâsî tecrübeden mahrum, sert bir padişaha, hükmetmekte olduğu imparatorluğun bütün teşkilatını tenkit etmesi, islah yollarını göstermesi, onun cesaretine, devlet teşkilatı hakkındaki geniş vukûfuna delalet eder." Yine bu türde yazılan eserler arasında Gelibolulu Mustafa Âlî'nin 1581'de Halepte yazdığı "*Nushatü's-selâtin*" isimli eseri,"hükümdarlar için gerekli vasıf ve şartları belirten bir siyâsetnâme" dir Bu konuda yazılmış kıymetli eserlerden birisi de Defterdâr Bakkalzâde Sarı Hacı Mehmed Paşa'nın (1714-1717) yılları arısında yazmış olduğu "*Nesâyihu'l-vüzerâ ve'l-ümerâ*" yahut "Güldeste" isimli eseri, bizlere, XVIII. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış bulunan bir Osmanlı devlet adamının kaleminden iyi ve kötü politikanın ne olduğunu öğrenmek fırsatını vermektedir. Denilebilir ki "memleketteki bütün servetin ve kuvvetin kaynağı olan tebaaya zulüm edilmesine mani olacak her türlü gayretin gösterilmesi, vergi ödeyen halkın korunup gözetilmesi" öğütleri eserin ruhunu teşkil etmektedir.

¹⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Mârifetnâme*'si; Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin *Ahmediyye*'si; Bursalı İsmâil Hakkı'nın eserleri gibi.

¹¹ *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, VI, 195

¹² Banarlı,N. Sâmî., *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II, 796

¹³ **Uşşâkîlik**:Halvetiyye tarikatı şubelerinden birinin adıdır. Hasan Hüsâmeddini'l-Buhârî tarafından tesis olunmuştur. Hasan Hüsâmeddin Efendi hicrî (880/1475- 1001/1592) yılları arasında yaşamıştır. Buhara'da doğan Hasan Hüsâmeddin, babasının meşguliyeti sebebiyle ticaret için geldikleri Erzincan'da Şeyh Ahmedü's-Semerkindî'ye intisapla aradığı feyz ve kemâli bularak hilâfet aldıktan sonra şeyhinin emriyle Anadolu'ya geçmiştir. Uşak'a gelip yerleşmesi, "Uşşâkî" şöhretiyle anılmasına sebep oldu.(Pakalın,O, Zeki., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul, 1983, III,555 ; Eraydın, Selçuk., *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul,1994 (4. Bask), s.400)

¹⁴ Banarlı,N.Sâmî., a.g.e.. göst yer.

¹⁵ Bu bilgileri bize ulaştıran halen Alipınarı köyü İmam-Hatibi olarak görev yapan Mahmut Alpaycı'ya teşekkür ederim.

¹⁶ *Ahmediyye*,s. 3

¹⁷ *Ahmediyye*,s. 60

¹⁸ *Ahmediyye*,s. 108

¹⁹ Levend, Âgah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*,Türk Tarih kurumu, Ankara,1973, I,130 ; *Yusuf ile Züleyha* isimli eser üzerine İsmâil Hikmet Ertaylan'ın bir çalışması vardır. İstanbul,1970

²⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* isimli üç ciltlik eserinde müellifin bu üç eserinden bahsetmektedir.(bkz. Osmanlı Müellifleri,I,33)

²¹ Müellifin *Ahmediyye*'nin dışında bir de *Vilâdet-i humâyûn risâlet penâhi* isimli eserinin bulunduğunu ve *Ahmediyye* hâriç diğerlerinin yazma olduğu hakkında bkz. : *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergah yay. Ocak,1977, İstanbul, I,70

²² Çelebioğlu, Âmil, "Ahmed Bican" mad., *DİA*, II, 49-51 ; Aksoy ,Mehmet; Aksoy, Hasan., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Ahmediyye" mad. , I, 70, 80-81.

²³ Çelebioğlu, Âmil,Eraslan, Kemal, "Yaıcıoğlu Mehmed" mad., *İ.A.*, XIII, 363-368

²⁴ **Mesnevî**: Divan Edebiyatı nazım şekillerinden olup, her beyti ayrı kafiyeli manzûmeye verilen ad.

²⁵ **Pend-nâme**: Amacı öğüt olan, ahlâkî değerleri anlatan manzum ve mensur eserlere verilen addır.Pend-nâmeler içinde en çok tanınan Ferîdü'd-dîn-i Attar'ın pend-nâmesidir.(Güvâhî, *Pend-nâme*, nşr. Mehmet Hengirmen, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1990)

²⁶ "Ahmed-i Bican" mad., *İ.A*, I,182

²⁷ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I,70, İstanbul,1977; Atilla Özkırmımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1987, (Cem yay.) I,53,

²⁸ Melih Yuluğ ,*Ahmediyye Şerhi*, s, 6 ; Benzer ifâdeler için bkz. : *Türk Ansiklopedisi*, MEB., I,251

²⁹ Aksoy Mehmet; Aksoy Hasan., a.g.e., I/Kitâbiyyât, s, 8

³⁰ Eseri, Melih Yuluğ , *Ahmediyye Şerhi* ismi ile nesre çevirerek şerhetmiştir. 1979, İstanbul, nşr. Alaattin Sağlam, Akpınar yayınevi.

³¹ *Ahmediyye*,s.3

³² *Ahmediyye*,s. 3-4

³³ **Nerm etmek**: Yumşatmak

³⁴ **Tehî** :Boş verme, boş

³⁵ **Dâstân**: Şeref

³⁶ **Sermedî** :Sonsuz

³⁷ Her ne kadar merhum Nihat Sâmî Banarlı, " Ahmed Mürşidî Efendi, halka çok yakın sâde ve açık bir lisanla yazdığı 10.000 beyitlik pendnâme adlı eseriyle meşhurdur" (*Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*,II,796) diyerek *Ahmediyye*'nin 10.000 beyit olduğundan söz ediyor ise de, biz elimizde bulunan 1309/1892 Dersââdet baskısı üzerinde yaptığımız çalışmada eserin(8761) beyit olduğunu tesbit ettik.

³⁸ *Evlîyâlar Ansiklopedisi*, Türkiye Gazetesi yay. İstanbul, 1992, II, 274

³⁹ Banarlı,Nihat Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*,II,796

⁴⁰ *Ahmediyye*,s. 480-481

⁴¹ **Kadızaâdeliler**: XVII. Yüzyıl başlarından itibaren , o zamana kadarki dini ve fikrî hoşgörünün çok azaldığı ve tasavvuf ehline lüzumundan fazla düşmanlık gösteren bir vaizler sınıfının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu vâizler,XVII. Yüzyılda devletin türlü alanlarda geri kalışını , ortaya çıkmış olan bir yığın bid'at'e bağlamışlardır.Bu vaizlerin başında küçük kadızâde olarak bilinen Balıkesirli Mehmed Efendi (990/1582-1045/1635) bulunmakta idi. Onun yolunu izleyenler kadızâde lakabıyla anılmışlardır.(Yurdaydın, Hüseyin,G., *İslam Tarihi Dersleri*,Ank. Üni. Yay. Ankara,1082, s. 125)

⁴² *Ahmediyye*,s.365 vd.

⁴³ *Ahmediyye*, s. 399-400

⁴⁴ Gelecekte vukû bulacak olayları değişik metodlarla öğrettiğine inanılan ilmin adı.("Cefr " mad. *DİA*,VII,215)

⁴⁵Bir kimseye hile etmek ve bâtlı hak sûretinde göstermek yerinde kullanılır bir tabirdir. Bunun yerine "Büyü" de kullanılır. Tılsım ile beraber sihir, eskilerce bir ilim sayılmış bunun için eserler yazılmıştır. (Pakalın, O. Zeki., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III,211)

⁴⁶Kimya ve bazı garip şeylerle altın ve gümüş yapmak gibi tabiat kanunlarına aykırı eserler meydana getirme ilim ve sanatı hakkında kullanılır bir tabirdir. (Pakalın, O.Zeki., a.g.e.,III,228)

⁴⁷ *Ahmediyye*,s.404 (nesir olarak)

⁴⁸ *Ahmediyye*, s. 405 (nesir olarak)

⁴⁹ *Ahmediyye*,s. 405 (nesir olarak)